

Katarzyna Szafer

Instytut Socjologii UAM
w Poznaniu

ZARYS STRUKTURY I FUNKCJI PEŁNIONYCH PRZEZ RODZINĘ ZIEMIAŃSKĄ NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Przełom XIX i XX wieku był dla Polaków zamieszkałych w Wielkopolsce okresem złożonej sytuacji społeczno-politycznej. Od 1871 do 1914 roku rząd pruski prowadził politykę antypolską, która ograniczała użycie języka polskiego we wszelkich dziedzinach życia społecznego. Inspiratorami uchwalenia wielu ustaw rządowych byli działacze „Towarzystwa popierania niemczyzny w prowincjach wchodnich”, zwanej przez Polaków Hakatą. Ustawy te miały na celu przyspieszenie procesu germanizacji Wielkopolski. W tej sytuacji społeczeństwo polskie musiało zorganizować się i obronić się przed wynarodowieniem. Polacy założyli wiele organizacji finansowych (takich jak na przykład banki), gospodarczych (Centralne Towarzystwo Gospodarcze, Kółka Rolnicze) i kulturalno-oświatowych (Towarzystwo Czytelni Ludowych, Teatr Polski), które skutecznie przeciwstawiły się polityce germanizacyjnej podtrzymując i rozwijając świadomość narodową. Społeczeństwo polskie ulegało w tym okresie przekształceniom związanym z rozwojem kapitalizmu. Kształtowały się nowe grupy społeczne takie jak inteligencja, burżuazja i robotnicy. Jednakże wiodącą rolę w społeczeństwie odgrywało nadal ziemiaństwo. Ziemianie, którzy utracili majątki lub skończyli studia uniwersyteckie wchodzili w skład inteligencji. Również przemysł wielkopolski rozwijał się przede wszystkim dzięki wsparciu finansowemu ziemian. Sama warstwa ziemiańska także ulegała przemianom społecznym wywołanym zarówno przez warunki gospodarki kapitalistycznej, jak też sytuacją polityczną Polaków w zaborze pruskim.

Podobnie jak zmieniała się struktura społeczeństwa polskiego, przemianom ulegała również rodzina ziemiańska. W określeniu rodziny ziemiańskiej posługują się ogólną definicją rodziny Z. Tyszki: „Rodzina to ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikrogrupę i zarazem instytucję

społeczną, powiązaną wewnątrznie więzią małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji oraz wypełniającą jednocześnie szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostki i społeczeństwa, w oparciu o regulatory występujące w kulturze behawioralnej”¹. Oczywiście jednostki, które ją tworzyły należały do grupy posiadaczy majątków ziemskich. Zmiany jakie zachodziły w łonie rodziny dziewiętnastowiecznej doprowadziły do powstania współczesnego modelu rodziny. Przełom XIX i XX wieku był okresem przejściowym, w którym występowały zarówno elementy charakterystyczne dla rodziny patriarchalnej jak i jej partnerskiego modelu. Przejawy zmian widoczne są zarówno w strukturze jak i funkcjach rodziny ziemiańskiej.

Rodzinę tworzyła diada małżeńska, dzieci i ewentualnie dziadkowie lub inni członkowie rodziny, na przykład samotne rodzeństwo rodziców lub dziadków. Drogi doboru małżonków były różne w zależności od statusu społecznego i materialnego rodzin z których się wywodzili młodzi. Im większy był status społeczny rodziny tym większy miała ona wpływ na wybór małżonka dla syna czy córki, a decyzja rodziny zobowiązywała młodych do podporządkowania się jej. Pary kojarzono w obrębie kręgu towarzyskiego niejednokrotnie spokrewnionego i spowinowaconego. Zdarzały się przypadki małżeństw zawieranych przez bliskie kuzynowstwo. Małżeństwo było również drogą do awansu społecznego, zarówno dla mężczyzny, jak i kobiety. Rodziny, które chciały wzmocnić swoją pozycję społeczną starały związać się ze znanymi rodami wielkopolskimi, które posiadały duży prestiż społeczny. Jednakże obok pochodzących jeszcze z czasów feudalnych reguł doboru małżeńskiego, pojawiały się pary małżeńskie skojarzone w inny sposób. Wybierano sobie małżonka z własnej warstwy lub z grup społecznych o podobnym statusie (na przykład spośród inteligencji lub bogatego kupiectwa), jednakże brano też pod uwagę uczucia wiążące dwoje młodych ludzi.

Liczebność dzieci w rodzinie ziemiańskiej była różna. Zależała ona przede wszystkim od stanu zdrowotnego rodziców i dzieci, gdyż chorowite dzieci umierały w dzieciństwie, zarówno w bardzo bogatych rodzinach, jak i tych posiadających jeden folwark. Nadal ceniono posiadanie syna, gdyż zapewniał on ciągłość rodu, a także był potencjalnym następcą ojca w majątku. Nie można jednak zdecydowanie określić, że pozycja syna była wyższa od pozycji córki w rodzinie. Starsze dzieci miały wyższą pozycję od młodszych, którymi często opiekowały się. Chłopcy i dziewczęta pobierali naukę w domu jak i poza nim. Nauka domowa chroniła dzieci przed wpływem zgermanizowanej szkoły ludowej². Chłopcy kontynuowali naukę w gimnazjach o profilu klasycznym lub realnym (gdzie nacisk kładziono na przedmioty ścisłe i przyrodnicze).

¹ Z. Tyszka, System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną, Poznań 1997 r., s. 35.

² „Szkołą ludową” określano wówczas szkołę podstawową.

Nauka w gimnazjach Wielkiego Księstwa Poznańskiego odbywała się w języku niemieckim. W gimnazjach katolickich na początku lat siedemdziesiątych XIX wieku zlikwidowano odrębne polskie klasy, a z czasem także język polski jako przedmiot maturalny³. Młodzi, najczęściej dwunastoleni chłopcy trafiali w obce i wrogie środowisko. Dom rodzinny musiał więc ich na to przygotować. Chłopcy nie posiadający rodziny w mieście przebywali na stancjach. Po latach spędzonych w gimnazjum młodzi ziemianie wybierali zazwyczaj rolnictwo jako kierunek studiów. Jednakże nie brakowało i takich, którzy wybierali prawo. Nie wszyscy kończyli studia, część studiowała tylko parę semestrów, a potem wracała do Wielkopolski. Zazwyczaj wszyscy teoretyczną wiedzę uzupełniali praktyką odbywaną u właścicieli mających najlepiej prosperujące majątki, jak na przykład u Chłapowskich. Dziewczynki mniej więcej w tym samym wieku co chłopców posyłano na dalszą naukę na pensje do Poznania. Polskie dziewczynki trafiały do polskich zakładów, gdzie nauczycielkami i wychowawczyniami były Polki lub Polacy. Dziewczynki nie były więc narażone na tak silny wpływ germanizacyjny szkolnictwa. Polskie szkoły dla dziewcząt władze postanowiły zamykać na początku XX wieku⁴. Po powrocie z pensji młoda panna przygotowywała się, pod okiem matki, do pełnienia roli pani domu. Często też w mniej zamożnych domach ziemiańskich uczyła młodsze rodzeństwo, a szczególnie siostry.

Z diadą małżeńską i z dziećmi zamieszkiwali czasem dziadkowie i samotne rodzeństwo rodziców. Zazwyczaj dziadkowie posiadający autorytet stanowili „ciało doradcze” rodziny, pełnili również inne funkcje.

Miejsce w strukturze rodziny wyznacza pozycja społeczna jaką jednostka w niej pełni. Z. Tyszka wyodrębnił trzy rodzaje pozycji jednostki w rodzinie: (a) pozycji władzy mierzonej stopniem dostępu członka rodziny do ważnych decyzji w rodzinie; (b) pozycji prestiżu mierzonej stopniem autorytetu danej jednostki w rodzinie; (c) pozycji „miłości i względów” (czyli emocjonalnej) mierzonej stopniem koncentracji w rodzinie pozytywnych uczuć na określonej jednostce i ich nasileniem⁵. Jakie były pozycje społeczne poszczególnych członków rodziny ziemiańskiej na przełomie wieków? Niewątpliwie największą władzę w rodzinie posiadał ojciec. Przykładowo to do niego należała decyzja co do sprzedaży lub kupna majątku. Jako właściciel gospodarstwa kierował jego rozwojem i inwestycjami. Dotyczyło to nie tylko spraw związanych z produkcją rolną, ale także rozbudowy i unowocześniania dworu lub

³ W. Molik, Polscy absolwenci szkół średnich i kierunki ich karier zawodowych w Wielkim Księstwie Poznańskim (1871-1914), [w:] *Inteligencja polska XIX i XX wieku*, t. 4, pod red. R. Czapulis Rastenis, Warszawa 1985, s. 170.

⁴ Więcej o kształceniu córek ziemiańskich patrz W. Molik, *Drogi edukacji córek ziemiańskich w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku*, [w:] *Humanistyka i płeć*, pod red. J. Miluskiej, E. Pakszys, t. 1, Poznań 1995, s. 147-168.

⁵ Z. Tyszka, *op. cit.*, s. 36.

pałacu. Głowa rodziny kontrolowała wydatki rodzinne. Ojciec wybierał dla syna gimnazjum i kierunek studiów. Musiał także wyrazić zgodę na małżeństwo córki. Szczególnie w rodzinach, które posiadały niewielki majątek był często jedyną osobą znającą język niemiecki, dlatego on też prowadził korespondencję urzędową. W sprawach ważnych dla rodziny utrzymywał listowny kontakt z dalszą rodziną. Jednakże zdarzało się tak, że jeżeli wcześniej umarł młody właściciel majątku pozostawiając małe dzieci rolę głowy rodziny spełniał jego żyjący ojciec lub wdowa po nim. Zazwyczaj kobieta zajmowała drugie miejsce w hierarchii rodzinnej. Żona jako pani domu miała wpływ na wydatki rodzinne, szczególnie jeśli chodziło o bieżące potrzeby rodziny. Współdecydować mogła również w sprawach unowocześniania dworu lub pałacu. W rodzinach o wyższym statusie materialnym kobieta dysponowała pewnymi własnymi środkami materialnymi, którymi mogła swobodnie rozporządzać. Miała także możliwość intencjonalnego działania na rzecz biednych znajdujących się na terenie majątku lub w jego najbliższym sąsiedztwie⁶. Podobnie jak ojciec czuwał nad edukacją synów, to matka decydowała o charakterze wykształcenia córek. Matka organizowała zajęcia niezamężnym córkom, gdy te powróciły do domu po nauce na pensji. Kobieta podobnie jak mąż utrzymywała korespondencję z rodziną, szczególnie ze „swojej strony”. Jeżeli chodzi o dzieci to miały one bardzo niewielki wpływ na decyzje dotyczące życia rodzinnego, a także na te podejmowane wobec nich. Chłopcy i dziewczęta musieli pogodzić się z decyzjami opiekunów co do charakteru ich wykształcenia i przyszłości. Jednakże w tej kwestii następowały pewne zmiany. Zdarzały się przypadki samodzielnego decydowania o wyborze kierunku studiów przez młodego człowieka. Dziewczęta mogły wyjść za mąż ze względów emocjonalnych, ale rodzice musieli zaakceptować kandydata na męża.

Prestiż w rodzinie ziemiańskiej posiadali nie tylko rodzice, jako właściciele majątku, ale także dziadkowie. Prestiż rodziców jest zrozumiały i nie wymaga większego komentarza. Natomiast pozycja dziadków w tym aspekcie jest bardzo interesująca. W rodach o wysokiej pozycji społecznej seniorowie mieli znaczącą pozycję. Z ich zdaniem liczone się zarówno w sprawach dotyczących rodziny, ale także w sprawach ogólnospołecznych. Wynikało to nie tylko z szacunku jaki im okazywano, ale także z faktu, że brali oni kiedyś lub nadal czynny udział w życiu społeczno-politycznym narodu polskiego. Opinie seniorów przekazywano sobie w prywatnych listach do rodziny i w ten sposób oddziaływali oni na życie rodzinne. W rodzinach o niższej pozycji społecznej dziadkowie też często udzielali rad zarówno swoim dzieciom jak i wnukom.

⁶ Przez intencjonalny charakter pomocy społecznej na rzecz biedoty wiejskiej rozumiem zakładanie ochronek dla dzieci, opłatę opieki lekarskiej i inne oraz stałe przeznaczanie funduszy na te cele.

Dzieci przez dziadków starały się wpłynąć na rodziców w sprawach dla młodego pokolenia ważnych. Stosunkowo duży prestiż miało też starsze rodzeństwo. Dorosłe dzieci dopuszczane były do pewnych spraw dotyczących rodziny (na przykład w przypadku jeśli chodziło o młodsze rodzeństwo). Zazwyczaj młodsze dzieci musiały być posłuszne starszemu rodzeństwu.

Trzeci rodzaj pozycji społecznej wyodrębnionej przez Z. Tyszkę, czyli pozycja „miłości i względów” miała indywidualny charakter w każdej rodzinie. W postępowaniu rodziców względem dzieci można wyróżnić dwie postawy, które można przypisać dwóm typom okazywania więzi emocjonalnej w rodzinie. W rodzinach pierwszego typu ojcowie nie okazywali dzieciom swoich uczuć, jak również nie oczekiwali tego samego od dzieci. Matki w tych rodzinach widywały się z dziećmi o określonych godzinach, poza którymi dzieci nie miały do nich dostępu. Kontakt osobisty między rodzicami a dziećmi w tych rodzinach miał charakter zinstytucjonalizowany i formalny. Matka jednakże częściej od ojca okazywała swoją miłość dzieciom. W rodzinach drugiego typu w relacjach rodzice – dzieci dopuszczalne było okazywanie wzajemnych uczuć. Dzieci też mogły swobodnie rozmawiać z rodzicami i przebywać częściej w ich towarzystwie. Również babcia okazywała swoje uczucia wnukom i miała z nimi mniej formalizowane kontakty.

Przemiany dokonujące się w rodzinie ziemiańskiej szczególnie widoczne są w zmianie kontaktów interpersonalnych pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny. Stawały się one mniej sformalizowane i oficjalne.

Funkcje rodziny ziemiańskiej różniły się od funkcji pełnionych przez rodziny z innych warstw społecznych, a także od tych jakie pełni współczesna rodzina polska. Podstawową różnicą było posiadanie własnego miejsca pracy (majątku), w którym bezpośrednio nie pracowali członkowie rodziny, tak jak to było w przypadku rodzin rzemieślniczych. Ekonomiczną podstawą bytu rodziny był majątek, jednakże w zależności od jego wielkości i sytuacji społecznej właściciela różnice wynikały ze sposobu prowadzenia. Można wyróżnić cztery sposoby zarządzania majątkiem. Jeżeli majątek obejmował jeden folwark, to właściciel sam kierował całym gospodarstwem. W większych i bardzo dużych majątkach stosowano inną formę zarządzania. Właściciel współpracował z zarządcą, określając główne kierunki rozwoju majątku, jednakże szczegółowe decyzje podejmował zarządca. Trzecim sposobem była dzierżawa poszczególnych folwarków. Ta forma choć występowała w Wielkopolsce bardziej popularna była w Królestwie Polskim. Ostatnia forma zarządzania wiązała się z sytuacją społeczną właściciela. Rząd pruski w latach osiemdziesiątych XIX wieku doprowadził do uchwalenia ustawy zabraniającej stałego przebywania na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego Polaków nie posiadających obywatelstwa niemieckiego. Miało to ograniczyć liczbę przebywających w Wielkopolsce Polaków z innych zaborów. Prawo dotyczyło także ziemian nie będących obywatelami pruskimi, a posiadających na jego terenach

majątki. Dotknęło ono dwie znane wielkopolskie rodziny Zamoyskich i Raczyńskich. Z tego też powodu zarządca ich majątków podejmował wszystkie decyzje niezbędne do jego prowadzenia. Podfunkcja zarobkowa, charakterystyczna dla innych warstw społeczeństwa polskiego rzadko była realizowana przez ziemian. Dotyczyła ona tych, którzy pracowali w zarządach lub dyrekcjach banków i towarzystw gospodarczych otrzymując za swoją pracę wynagrodzenie. Jednakże większość funkcji kierowniczych w towarzystwach różnego typu pełnili społecznie. Rodzina ziemiańska spełniała także podfunkcję gospodarczą tak jak to ujmował Z. Tyszka⁷. Jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, że rodzina ziemiańska nie musiała „dorabiać się” wszystkiego tak jak rodzina współczesna. Dobra materialne gromadzone od pokoleń traktowane były jako dziedzictwo rodowe. Podfunkcja usługowo-konsumpcyjna definiowana przez Z. Tyszkę nie była przez żadnego z członków rodziny ziemiańskiej wykonywana⁸. Każda rodzina ziemiańska zatrudniała służbę, która wykonywała czynności związane z utrzymaniem porządku w domu. Liczba służby wahała się od kilku do kilkudziesięciu osób w zależności od statusu materialnego rodziny. Zazwyczaj nadzór nad służbą sprawowała pani domu. Natomiast w domach arystokratycznych podlegała ona ochmistrzyni. Jednakże młode panny, które przygotowywały się do roli pani domu wykonywały niektóre czynności przypisywane podfunkcji usługowo-konsumpcyjnej, aby w przyszłości wiedzieć jak je nadzorować. Związki pomiędzy poszczególnymi podfunkcjami istniejące we współczesnych rodzinach nie miały takiego znaczenia dla funkcjonowania rodziny ziemiańskiej na przełomie XIX i XX wieku⁹. Podstawowe znaczenie miała podfunkcja produkcyjna stanowiąca podstawę egzystencji materialnej rodziny. Zachwianie tej funkcji poprzez kłopoty związane z prowadzeniem gospodarstwa lub jego utratą powodowało załamanie statusu materialnego rodziny.

Funkcja opiekuńczo-zabezpieczająca była przez rodzinę ziemiańską sprawowana zgodnie z definicją¹⁰. Bez względu na status materialny rodziny przybierała ona wymienione przez Z. Tyszkę trzy nurty: „(1) ukierunkowana, szczególna pomoc materialna adresowana do specyficznych osób (której nie należy utożsamiać ze standardowym utrzymywaniem materialnym członków rodziny dwupokoleniowej), (2) pomoc fizyczna, (3) psychiczne wsparcie osób, nad którymi roztacza się opiekę”¹¹. W trudnych chwilach, na przykład po

⁷ Z. Tyszka, op. cit., s. 61: „Podfunkcja gospodarcza. Zasób i gromadzenie trwałych dóbr materialnych, niezbędnych do egzystencji rodziny: (mieszkanie, przedmioty gospodarstwa domowego, samochód)”.

⁸ Z. Tyszka, ibidem: „Podfunkcja usługowo-konsumpcyjna. Wykonanie wszystkich prac usługowych (w zasadzie fizycznych) niezbędnych dla życiowego funkcjonowania członków rodziny (przyrządzanie posiłków, naprawa odzieży, dbałość o czystość osobistą i mieszkania itp.)”.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Z. Tyszka, op. cit., s. 63.

¹¹ Ibidem.

stracie małżonka członkowie rodziny mogli liczyć na siebie i taką potrzebną pomoc zawsze otrzymywali. W domach bogatych ziemian zamieszkiwali stali rezydenci, którzy nie zawsze byli krewnymi.

Rodzina ziemiańska zajmowała wysoką pozycję w globalnej stratyfikacji społeczeństwa polskiego. Jednakże w samej warstwie ziemiańskiej kilka czynników wpływało na miejsce poszczególnej rodziny. Pierwszym z nich był czynnik ekonomiczny, to od wielkości majątku zależał nie tylko status materialny rodziny, ale także jej udział w inicjatywach społecznych. Wszystkie bowiem organizacje polskie były finansowane ze składek ich członków. Większy majątek, zarządzany za pośrednictwem zarządcy dawał ziemianinowi możliwość czynnego zaangażowania w życie polityczno-społeczne narodu polskiego. Drugim czynnikiem warunkującym miejsce w warstwie ziemiańskiej było pochodzenie. Rodziny posiadające tytuły arystokratyczne (najlepiej nadane jeszcze w czasach Rzeczypospolitej) cieszyły się najwyższą pozycją społeczną. Trzecim czynnikiem był udział członków rodziny we władzach różnego typu towarzystw i organizacji polskich, a także uczestnictwo w życiu politycznym państwa pruskiego, jako parlamentarzyści. Ostatnim choć nie mniej ważnym czynnikiem była pozycja towarzyska rodziny. Koligacje i pokrewieństwa dawały możliwość poprawienia położenia stratyfikacyjnego rodziny. Wszystkie wyżej wymienione czynniki wpływały na siebie i przenikały się wzajemnie. Bez względu na położenie rodziny w warstwie ziemiańskiej wiele funkcji społeczno-wyznaczających było wspólnych dla całej warstwy.

Najciekawsze z punktu widzenia badacza ziemianstwa są przejawy funkcji legalizacyjno-kontrolnej. Zgodnie z koncepcją W. Września funkcja kontrolna rodziny obejmuje wiele czynności, które na członkach rodziny mają wymóc zachowanie zgodnie ze społecznymi normami¹². W rodzinach ziemiańskich przełomu XIX i XX wieku niezwykle pieczołowicie starano się kultywować i celebrować tradycje narodowe i religijne. Wynikało to zapewne z przeświadczenia o zagrożeniu jakie niosła ze sobą germanizacja życia społecznego w Wielkim Księstwie Poznańskim. Od lat siedemdziesiątych XIX wieku tworzy się stereotyp katolika – Polaka. Z tego też powodu od młodego pokolenia wymagano przestrzegania i podporządkowania się tradycji polskiej i nakazów etycznych wynikających z religii katolickiej. Surowo przestrzegano także zwyczajów i obyczajów rodzinnych i towarzyskich. Niesubordynację członków rodzina karała ograniczeniem praw przysługujących danej jednostce w obrębie rodziny. Jeżeli chodzi o egzekwowanie przestrzegania istniejącego prawa to w rodzinach ziemiańskich, podobnie jak w polskich rodzinach z innych warstw społecznych zauważyć można pewne rozdwojenie postaw społecznych. Z jednej strony uczono dzieci poszanowania prawa i działania zgodnie z literą jego

¹² W. Wrześni, Realizacja funkcji kontrolnej w rodzinach wielkomijskich, *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. VIII, Poznań 1996, s. 169-171.

prawa, tak aby nie narazić się na przykre konsekwencje wynikające z jego łamania. Z drugiej zaś strony pochwalano przystępowanie młodzieży męskiej gimnazjalnej do tajnych stowarzyszeń samokształceniowych, surowo zabronionych przez prawo pruskie. Stawiano więc poszanowanie kultury ojczyzny ponad prawem zaborcy. Z funkcją kontrolną łączy się ściśle funkcja socjalizacyjno-wychowawcza. Socjalizacja rodzinna miała charakter zarówno spontaniczny jak i intencjonalny. Funkcja kulturalna rodziny miała szczególne znaczenie w czasach zaborów, gdyż działania podejmowane w ramach tej funkcji rozbudzały i rozwijały świadomość członków rodziny. Uczestniczono więc w przedstawieniach Teatru Polskiego w Poznaniu. Czytano polskie książki i gromadzono pamiątki kultury narodowej. W wielu zamożniejszych domach istniały bogate kolekcje malarstwa polskiego dawnego i ówczesnego. Przykładem takich zbiorów może być galeria obrazów zgromadzona przez rodzinę Raczyńskich, która obecnie stanowi część zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu. Wielu z ziemian wielkopolskich wyjeżdżało na krótszy lub dłuższy czas do Krakowa, właśnie ze względu na kulturalne i towarzyskie walory tego miasta. Z funkcją kulturalną łączą się jeszcze dwie inne funkcje, a mianowicie religijna i rekreacyjno-towarzyska. Religia katolicka miała olbrzymie znaczenie dla całego społeczeństwa polskiego okresu zaborów, także dla ziemianstwa. W domach ziemiańskich bez względu na status materialny wspólnie modlono się i śpiewano pieśni religijne w kręgu rodzinnym. Spotykano się nie tylko w kręgu bliższej lub dalszej rodziny. Pielęgnowano również więzi sąsiedzkie. Jednakże trzeba zaznaczyć, że spotykano się właściwie tylko w polskim gronie. Więzy sąsiedzkie z niemieckimi posiadaczami ziemskimi były towarzysko potępiane, należały więc do rzadkości. Urządzano różnego rodzaju spotkania towarzyskie z okazji imienin pana lub pani domu. W karnawale zapraszano na bale. Właściciele większych posiadłości, na terenie których były lasy, organizowali polowania. Spotkania takie dawały możliwość młodym pannom poznania odpowiedniego kandydata na męża.

Podsumowując, niewątpliwie warto wskazać na znaczenie warsztatu metodologicznego wypracowanego przez poznańską szkołę badań nad rodziną. W szczególności przeanalizowanie powiązań pomiędzy strukturą a funkcjami rodziny pozwala na przedstawienie pełniejszego obrazu rodziny polskiej. Metody badawcze szkoły można również zastosować do badania rodziny ziemiańskiej z przełomów wieków. Strukturalno-funkcjonalne ujęcie rodziny ziemiańskiej pozwoliło na pełniejsze przedstawienie ziemianstwa i jego miejsca w społeczeństwie polskim. Druga połowa XIX i początek XX wieku to okres tworzenia się współczesnego społeczeństwa polskiego. Jednakże ziemianstwo nie utraciło swej wysokiej pozycji społecznej. Makrostrukturalne przekształcenia wpłynęły też na zmiany dokonujące się w rodzinie polskiej. Rodzina ziemiańska posiadała bogate tradycje, często wywodzące się jeszcze z czasów I Rzeczypospolitej, z drugiej jednak strony musiała się przystosować do

kapitalistycznych warunków gospodarowania. Na specyfikę polskiej rodziny ziemiańskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim XIX i XX wieku wpłynęła przede wszystkim sytuacja społeczno-polityczna. Pruski system ustawodawczy zagrażał jej bytowi materialnemu i duchowemu. Rodzina była miejscem gdzie młode pokolenie uczyło się języka, literatury i kultury narodowej, kształciło swoje postawy wobec zaborcy i społeczeństwa polskiego.

Przełom wieków to także okres przemian rodziny z tradycyjnego modelu w model rodziny współczesnej. Wyrazem tego były zmiany w relacjach pomiędzy rodzicami a dziećmi. Przekształceniom ulegały także reguły doboru małżeńskiego, gdzie czynnik emocjonalny miał coraz większe znaczenie. Przemiany te widoczne są szczególnie w obrazie ówczesnej rodziny ziemiańskiej.